



# GLASARVET – EN FÖRSTUDIE

Slutrapport



NYBRO KOMMUN



Emmaboda  
kommun



Länsstyrelsen  
Kalmar län

REGION FÖRBUNDET  
I KALMAR LÄN



ARKIV FÖR SVENSK FORMGIVNING

Kalmar konstmuseum

# INNEHÅLL

GLASARVET, ETT FÖRORD	1
INLEDNING	2
FRÅN GLASINDUSTRI TILL KULTUREKONOMI	5
GLASRIKETS ARKIV, EN SAMMANSTÄLLNING	13
EXEMPELVERKSAMHETER	17
REGIONALA OCH NATIONELLA MÅL; FINANSIERING OCH RESURSER	21
DIGITALISERING	26
URVALSPROCESSER	28
REKOMMENDATIONER	30
SAMMANFATTNING	33
LÄNKLISTA	35
KÄLLFÖRTECKNING	38

## GLASARVET, ETT FÖRORD

Upprinnelsen till denna förstudie- Glasarvet, är den djupa oro som delas av många kring vad som ska hända med det kulturarv som ryms i de många mer eller mindre slumpartat tillkomna arkiven i Glasriket. Avvecklingen av glasbruken har eskalerat. Idag återstår bara spillror av den en gång så stolta tillverkningen som gjort svenskt glas känt över hela världen. För 250 år sedan var järntillverkningen i Småland i en lika djup kris. Då omvandlades en föråldrad industri till det som kom att bli Glasriket. Vi står idag inför en minst lika stor omvandling där det nya som måste ske i Glasriket bygger på erfarenheter, kunskap och material från det som varit, men som med nödvändighet måste bli något annat, något nytt.

För drygt tre år sedan började Per Larsson och jag fundera över vilken roll Designarkivet skulle kunna spela för att få något konkret att hända i frågan om de glasbruksanknutna arkivens framtid. Per Larsson arbetade som fotograf på DA med mångårig erfarenhet från bland annat Orrefors. Kunskap kring glaset och de många glasbrukens lokala förutsättningar i kombination med ett djupt engagemang för frågan om Glasrikets framtid utgjorde en viktig drivkraft i de diskussionerna vi förde med olika parter för att få till stånd denna förstudie. Den grundläggande premissen för förstudien kan sammanfattas i ett påstående: Ska något nytt kunna uppstå ur den gamla glasindustrin måste minnet, kunskapen och den samlade erfarenheten som är förborgad i arkiven göras tillgänglig för allmänheten, forskningen och framtida entreprenörer. Kort sagt, kulturarvet är en av framtidens råvaror i det kunskapsdrivna och civiliserade samhälle vi vill ha.

1

Vi identifierade fyra avgörande frågor förstudien skulle ge svar på:

*Vilka arkiv finns i Glasriket? Var finns de och i vilket skick är de?*

*Vem tar idag ansvar för arkiven?*

*Hur ska resurser skapas för att göra dem tillgängliga?*

*Hur skulle det tekniskt och organisatoriskt kunna gå till?*

Vi hoppas att förstudien kan ge tillräckliga svar på dessa frågor för att kunna landa i ett pilotprojekt och så småningom i en rejäl investering på kulturarvet som just en råvara för framtiden. Vem som ska driva detta är en öppen fråga. Under arbetets gång har nya initiativ tagits som länkar till denna fråga, t ex det statliga Glasinitiativet. Med tanke på de många institutioner, företag och individer som också ser glasrikets arkivmaterial som en möjlighet tror jag att det politiska stödet är tillräckligt starkt. Några av dessa intressenter har på ett föredömligt sätt också deltagit i förstudien Glasarvet. Ett stort tack till Emmaboda och Nybro kommuner. Ett stort tack också till Regionförbundet och Länsstyrelsen i Kalmar län samt till den referensgrupp som på vägen kommenterat och gett feedback på arbetet; Maria Agestam, Peter Aronsson, Christer Augustinsson, Pigge Gustafsson och Barbro Hedenmalm. Till sist ett stort tack till projektledaren Ola Carlsson som på ett skickligt sätt drivit och samordnat förstudien.

Kalmar den 26 mars 2014

Bengt Olof Johansson, museichef, Kalmar konstmuseum

## INLEDNING

*När man talar om svenskt konstglas under 1900-talet kommer frågan om arkiven och deras tillgänglighet in som en del av resonemanget. Detta är helt naturligt, eftersom konstglaset inte bara är mer eller mindre vackra glaspjäser. Det är i högsta grad även tankar, företagsmässiga beslut, skisser, genomförande, försäljning och mycket annat. Allt detta eller delar av materialet finns förhoppningsvis sparad någonstans. Men var och hur?*<sup>1</sup>

Förstudien om Glasrikets arkiv har varit i åtanke länge på Designarkivet och Kalmar konstmuseum. En övertygelse om att ett värde finns i arkiven kopplade till det historiska Glasriket och en tilltro till tillgängliggörandet som en drivande motor ledde till slut fram till förstudien som fick namnet Glasarvet. En vinkning till var vi står idag och var vi kommer ifrån.

Att tillgängliggöra kulturarvet är en del av den regionala utvecklingsstrategin och kulturplanen för Kalmar län. Detta betyder att förstudiens mål går hand i hand med de politiska målen i regionen. I Kulturplan Kalmar län 2012-2014 står det till exempel:

*Genom en ökad digitalisering och tillgänglighet på Internet samt förbättrad pedagogik kan länets kulturarv göras mer synligt och användas som källa till inspiration och utvecklingskraft inom olika verksamhetsområden. Det behövs ökad kunskap i länets näringsliv och föreningsliv i hur man kan arbeta med digital information. Länets arkiv är en allmännyttig resurs och ibland även nationell. Genom att utveckla det pedagogiska och publika området tillsammans med andra aktörer, kan arkiven göras attraktiva som besöksmål. De utgör ett stöd för undervisningen i länets skolor och för högre utbildning och forskning.*<sup>2</sup>

2

Förstudiens mål har varit att utforska ett antal frågor, där de resonerande svaren förhoppningsvis ska leda till ett vidare arbete med arkiven. Vem som tar initiativ till fortsättning är öppet men förstudien kan ligga till grund för det arbetet.

*Vilka arkiv finns i Glasriket? Var finns de och i vilket skick är de?*

Frågan visade sig vara svårare än väntat. Vi har fokuserat på de större arkiven och de som visat ett intresse för digitaliseringen. När det kommer till skicket har vi fått gå på de uppgifter som arkivägarna och förvaltarna gett oss. Vi har alltså inte haft möjlighet att fysiskt undersöka alla arkiv eller kunnat utreda om vi hittat alla arkiv. Förstudien är inte exkluderande, andra arkiv som kan knytas till Glasriket (eller kanske Möbelriket om man vill expandera ytterligare) skulle mycket väl kunna vara deltagande i ett framtida samarbete.

*Vem tar idag ansvar för arkiven?*

En fråga med mer självklara svar, åtminstone på de arkiv vi har tittat på. Arkivägarna för

<sup>1</sup> Thor, Lars. 2001. Var finns arkiven?. Glasteknisk tidskrift 3: 77-79.

<sup>2</sup> Kulturplan 2012-2014 Revidering 1. [http://www.rfkl.se/Documents/Rapporter/Kultur/Kulturplan%202012-14\\_inkl\\_bilagor.pdf](http://www.rfkl.se/Documents/Rapporter/Kultur/Kulturplan%202012-14_inkl_bilagor.pdf) (hämtad 2014-04-02)

de arkiv vi har undersökt är tydliga men ansvaret ligger inte bara på ägarna. Svaret handlar mer om vad man menar med ansvar och när det kommer till kulturarv blir ansvarsfrågan komplicerad.

#### *Hur ska resurser skapas för att göra dem tillgängliga?*

I avsnittet om mål, resurser och finansiärer utforskas de resurser som finns på plats, från politiska mål till människor med djup kunskap om materialet. Finansiering är möjligtvis mer komplicerat och är beroende av både regionala, nationella och internationella intressen.

#### *Hur skulle det tekniskt och organisatoriskt kunna gå till?*

Då den tekniska biten är i ständig rörelse försöker vi förhålla oss väldigt pragmatiskt till det fältet. Den mest tekniskt förklarande biten av förstudien är texten om digitalisering av André Lindahl. Här diskuteras vikten av metadatastandarder och sammankoppling till nationella och internationella databaser. Organisatoriskt finns det väldigt många möjligheter att styra en digitalisering, vi försöker visa på olika exempel och se till de regionala behoven och förutsättningarna för att framställa olika scenarior.

Ett geografiskt område med sådan lång och omfattande industri och konstnärlighet har skapat mängder med omfattande arkiv. En del har förstörts i oturliga eldsvådor, tyvärr ganska vanligt när man arbetat med smältugnar. En del har förstörts i efterhand när man rensat eller gått i konkurs. Men oerhört mycket finns kvar än idag. Glasriket må ha sett sina galsdagar men det som lämnats kvar är inte bara ett stort konstnärligt arv utan även de historier som fotografier, personalregister, föreningsarkiv och kataloger kan berätta. De som arbetar aktivt med arkiv vet hur mycket information som finns här.

3

Idag är många arkiv i säkert förvar men det finns också undantag. En del har ganska hastigt köpts in eller donerats till kommuner eller institutioner med väldigt begränsade resurser. Vissa arkiv saknar helt uppordning och registrering. Andra är på god väg att bli digitaliserade. Generellt kan man säga att arkiven är otillgängliga. Det krävs förkunskap om deras existens och om vad de kan innehålla för att kunna utnyttja och hitta till informationen. Att tillgängliggöra arkiven är av stor vikt för kommuner, forskare, privatpersoner, skolor, företag, turistnäring och så vidare. Att göra Glasriket till någonting mer än ett namn som hör historien till är en fantastisk resurs som bör utnyttjas oavsett om man ser den samtida nyttan eller inte. Det är riskabelt att vänta med att ta tillvara kulturarvet, historiskt har vi sett delar försvinna.

För tillfället händer det mycket inom digitalisering av kultur och kulturarv. Alltifrån, det som är mest intressant ur arkivens perspektiv, tillgängliggörande av information som är otillgänglig för nästan alla till tillgängliggörande för människor med olika funktionsned-sättning. Under förstudien gång har vi stött på en levande diskussion kring digitalisering på både lokal, nationell och internationell nivå. Något som är tydligt är att digitaliseringen tycks ha skapat ett behov av riktlinjer och arbetsmetoder som går bortom tekniken. Det är inte tekniken i sig som är komplicerad och intressant längre. Målet har förts fram som en viktigare del i arbetet med digitaliseringen. Mycket av professionellt digitaliseringsarbete använder sig av relativt billig semiproffsutrustning. Detta gör exempelvis Regis i sin verksamhet där det mest scannas fotografier. Ett annat exempel är <http://www.diybookscanner.org/> där man tagit fram metoder för att bygga en bokscanner som kan scanna 150-sidor i minuten för under 5000 kronor.

I Glasriket har många stora arkiv byggts upp i anslutning till glasbrukens verksamhet. Torbjörn Fogelberg skrev om arkiven från de glasbruk som var aktiva under perioden 1860 till 1913 i artikeln "Svenska glasbruksarkiv" (1970). Fogelberg går igenom svårigheterna att föra kontinuerliga arkiv när verksamheterna ständigt stötte på svåra driftsförhållanden och konkurser. Han visar att det även finns många luckor i det material som tillhör de glasbruk som bedrivit verksamhet under en längre tid, främst på grund av eldsvådor och liknande. Oavsett arkivens fullständighet, som det såg ut för Fogelberg 1968, finns där ett oerhört stort kulturhistoriskt värde. Vi står inför en tid där tekniken möjliggör tillgängliggörande av vårt gemensamma kulturarv på ett sätt som tidigare inte varit möjligt. Det är förstudiens mål att förbereda för ett bredare samarbete mellan institutioner för att gemensamt kunna leverera digitaliserade arkiv till en öppen databas.

Slutrapporten tar sin utgångspunkt i en historisk överblick över Glasriket av Ragnhild Lekberg, detta för att ge en kontext till den fortsatta diskussionen. Vill man ha en djupare inblick i arkivens historia rekommenderas att man läser Fogelbergs text från 1968. Därefter följer en sammanställning över de arkiv vi har kommit i kontakt med. För att sätta vår ambition i kontext presenterar vi fyra exempelverksamheter, två i Sverige och två utanför som kan kopplas till digitalisering och kulturarv. De projekt som möjligt kan komma ur detta arbete bör ha sammankoppling till de nationella och regionala kulturmålen och dessa presenteras i avsnittet om mål, resurser och finansiering. André Lindahl bidrar med en mer allmänt hållen text om digitalisering. När det kommer till digitalisering av stora arkiv är det av största vikt att veta varför man digitaliserar och vad man väljer, detta handlar avsnittet om urvalsprocesser om. Sedan presenteras slutsatser i delen om rekommendationer för att landa i en sammanfattning av rapporten och ett slutord.

Det har varit intressant och spännande att jobba med denna förstudie och jag hoppas att slutrapporten kan vara en resurs för oss på Kalmar konstmuseum och Designarkivet liksom för andra institutioner, politiker, tjänstemän arkivägare och personer intresserade av glashistoria.

Ola Carlsson, projektledare Glasarvet



## FRÅN GLASINDUSTRI TILL KULTUREKONOMI

Det är lätt att få känslan av att glaset alltid har varit en del av sydöstra Småland, det vill säga Emmaboda, Lessebo, Nybro och Uppvidinge kommuner. I ljuset av glasproduktionens globala perspektiv intecknar tillverkningen i Glasriket däremot en marginell period. Det första renodlade glasföremål som hittats är tillverkat ca 6000 f.Kr.<sup>3</sup> Det område som idag kallas Glasriket har varit centrum för Sveriges glasproduktion sedan 1800-talet, även om vissa bruk anlades där redan ett par hundra år tidigare. Själva benämningen Glasriket började användas först under 1960-talet.

Under århundraden har Glasriket på ett eller annat sätt lyckats hålla glasproduktionen igång genom både ekonomiska kriser och krig. Nu verkar det dock som att den svenska glasindustrin befinner sig i den sista suckande sekunden av sin verksamma period, i likhet med många andra olycksbröder i Europa.

Beskrivningen som följer syftar till att förtydliga huvudstråken i ett geografiskt område, vars förutsättningar under många generationer avgjorts utifrån ett råmaterial – glaset.

5

### MOT SYDLIG KONCENTRATION: 1500-1800-TAL

Majoriteten av de svenska glasbruken låg under 1500-talet i Mellansverige och fram till 1600-talet grundades ett tjugotal glasbruk av hovet och adeln. De bruk som under 1700-talet tillkom med Sydsverige som bas kunde räknas till sexton stycken. Ännu gick det dock inte att benämna området som navet för svensk glasproduktion. Bruken producerade främst fönster-, hushålls- och apoteksglas men också mer luxuösa livsstilsprodukter. Bruksarbetarna kom framför allt från Tyskland och Italien och försäljningen sköttes av omkringresande knallar, i butiker på bruken samt via kommissionärer i storstäderna. På statlig nivå fanns vid den här tiden ett gediget skyddsnät för den svenska glasindustrin. Tidens näringspolitik innebar bland annat att tullarna reglerades mot utlandet. Det förekom även importförbud av glasvaror under perioder då det svenska glaset mötte konkurrens från utlandet, vilket säkrade den inhemska konsumtionen och produktionen av glas.

Placeringen av glasbruken skedde efter ett särskilt mönster som framför allt grundades på två principer, den ena baseras på den stora brandrisk som glasproduktionen medförde och den andra på distributionen av råmaterial. Förutom sand, pottaska och andra råvaror behövdes ved för att driva ugnarna, därför var de också avhängiga närheten till skogsområden. Därför blev det naturligt att förlägga glasbruken på landsbygden. De järnbruk som lades

<sup>3</sup> Hermelin, Carl F. & Welander-Berggren, Elsebeth (1980). Glasboken: historia, teknik och form : handbok . Stockholm: Askild & Kärnekull



ned under den så kallade järnbruksdöden under 1700-talet blev också naturliga platser för att etablera glasbruk. De lokala skogsägarna försörjde produktionen med ved och bruken förstärkte även sin långsiktighet successivt genom att köpa jordbruk med tillhörande skog. Arbetsordningen och den hierarki som tidigare utgjort strukturen på järnbruken infördes också inom glasindustrin. Glasbruken var under det tidiga 1800-talet fortfarande relativt jämnt fördelade över landet och drevs främst av adeln. Under senare delen av århundradet syntes däremot ett skifte från det traditionella ägandet. Glasarbetare avknoppade från de stora bruken för att starta egna verksamheter. Från mitten av 1800 och skiftet till 1900 startade 77 nya glasbruk i Sverige, mer än hälften av dessa låg i Småland i allmänhet, och i sydöstra delen i synnerhet. Därmed lades grunden för det område som kommit att kallas för Glasriket. Anledningen till att just Småland blivit skådeplats för glasbrukens koncentration finner vi bland annat i den resurseffektivitet som det skogstäta landskapet erbjöd. Befolkningen i Småland fördubblades under 1800-talet och den kategori som ökade mest var de fattiga. Bruken kom därför att fylla en viktig funktion genom att tillhandahålla arbete för denna grupp.

Bruket, och det samhälle som spunnits därom, styrdes av brukspatronen och många av glasbruken utgjorde centrum i mer eller mindre självförsörjande samhällen.

## JÄRNVÄGEN, TEKNIKEN OCH PRODUKTEN

1800-talet erbjöd en högkonjunktur för svensk glasproduktion vilket ställde krav på dess kapacitet. Genom tekniska framsteg kunde bruken producera snabbare, till ett lägre pris, och därmed också möta efterfrågan. Maskinell framställning och hantverksproduktion existerade nu sida vid sida. En viktig aspekt, som kom att förändra mycket för bruken och samhällena runt omkring, var etableringen av järnvägsnätet i Sverige. Distributionen av råvaror och glasprodukter blev smidigare och snabbare.

6

Som en följd av hårdnande konkurrens mellan bruken utökades marknadsföringen. De större bruken var ledande, eftersom deras starka kapital möjliggjorde marknadsinsatser. De exporterade bland annat till den viktiga brittiska marknaden, till Tyskland, Ryssland och även Indien. Utrikiska influenser syntes i formerna i de svenska glasprodukterna som ett resultat av detta, vilket skapade än större efterfrågan, försäljning och anseende. Vid Stora konst och industriutställningen 1897 i Stockholm höjde dock en del kritiker rösten för att nya former skulle utforskas på glasbruken.

Som svar på denna efterfrågan anställs Gunnar G:son Wennerberg 1898 vid Kosta glasbruk som första konstnär att arbeta i den svenska glasproduktionen.

## FOLKRÖRELSEN

Den första fackföreningen i den småländska glasindustrin skapades på Kosta 1893 vilken också inspirerade till sammanslutningar på andra bruk. Undermåliga arbets- och levnadsförhållanden, kombinerat med nedläggningar av bruk, skapade missnöje nog för ett flertal strejker bland arbetarna på bruken. Det resulterade i att kollektivavtal, som reglerade löner och arbetsvillkor, slöts. Rörelserna genererade också en våg av kulturell verksamhet i brukssamhällena. En bidragande orsak var att fritiden utökades för arbetarna. Socialdemokratiska och kommunistiska arbetarkommuner uppstod även på bruksorterna jämsides med nykterhetsrörelsen.<sup>4</sup>

## NATIONELL FORMSATSNING & INTERNATIONELLT GENOMBROT: 1900-TAL

Efter ett sekel med generellt sett god jordmån gjorde det nya århundradet intåg tillsammans med nya utmaningar för den svenska glasindustrin. Råvarupriserna sköt i höjden och man fick inte längre samma framgångar utomlands där konkurrensen hårdnade. Stora bruk som Kosta, Reimyre, Eda, Alsterfors, Flöxhult och Alsterbro gick därför samman i en gemensam försäljningsorganisation som kallades Kristallglasbruken. Nu sattes extra krafter in för att åter anpassa produktionen till efterfrågan. En annan insats tillkom i form av Svenska fabrikanter förening som skulle reglera priser, förebygga illegal konkurrens och främja export.

Vissa aktörer var följsamma nog att rikta produktionen mot tidens innovationer, såsom det efterfrågade belysningsglaset, som var anpassat för den allt mer utbredda elektriciteten. Allt eftersom övergav man emballage- och planglas och fokuserade framställningen på hushålls- och konstglas.

Fler bruk följde nu Kostas exempel och anlidade konstnärer vid produktionen. Man tog fasta på den kritik som förekommit kring bristen på experimenterande med nya former. Svenska slöjdföreningens förmedlingsbyrå var tongivande i processen med att sammanföra formgivare och producenter. Föreningen satte också en måttstock för vilka typer av produkter och former som det svenska samhället tycktes behöva. Svenska Slöjdföreningen (1845) stod i början av 1900-talet för en betydande kraft inom den svenska produktindustrin. Estetiska och sociala värden betraktades som två sidor av samma mynt, och föreningen propagerade för att samtliga medborgare skulle ha tillgång till vardagsvaror, av hög estetisk och funktionell klass. Slagorden Vackrare vardagsvara befastes 1919 av föreningens verkställande direktör Gregor Paulsson (1889-1977). Detta hade också hög relevans när det kom till den svenska glasindustrin, där blev framgången starkt knuten till Svenska Slöjdföreningens sociala ingenjörskap.

Svenskt glas i allmänhet, och Orrefors glasbruk i synnerhet, fick sitt stora internationella genombrott på Världsutställningen i Paris 1930. De på Orrefors verksamma formgivarna Edward Hald (1883-1980) och Simon Gate (1883-1945), har sedan dess betraktats som

galjonsfigurer för det svenska glaset. Deras produkter skapade en stor marknad för Orrefors i exempelvis USA.

Gunnel Holmér beskriver tidens formgivare i Glasriket som en del i det nationella konstnärsetablissemanget: "Det var inte så att de var isolerade i en buske i Orrefors, de hade kontakter med dåvarande konstvärlden."<sup>5</sup>

Glasproduktionen gynnades av att Sverige inte deltog i världskrigen, även om råvaruförsörjningen stundtals var svårhanterlig. Glasbruken runt om i världen utgjorde då inte samma konkurrens som tidigare eftersom många slagits ut under kriget.<sup>6</sup> Brukskulturen blommarde och många av tidens konstnärer och digniteter vistades regelbundet i brukssamhällena.

Flertalet bruk såg Världsutställningen som ett incitament för att utveckla konkurrensmässiga formprofiler. Trots att lågkonjunkturen var ett faktum och krisen sträckte sig över stora delar av världen, så valde bruken att satsa resurser för att experimentera med tekniker och uttryck, för att ställa ut på Stockholmsutställningen 1930. De nya formerna visades tillsammans med de traditionella uttryck som även de behölls i produktkatalogen. Detta stärkte Sverige som ett av de ledande länderna i glasformgivning och produktion internationellt.

## DEN NYA VÄRLDEN: 1940-70

Efter världskrigen upplevde glasbruken, tillsammans med resten av landet, högkonjunktur och ökad export. Men vart efter att Europa hämtade sig från sviterna av kriget blev situationen allt mer utmanande. Med det sena 40-talet följde utmaningar som i stora drag kan betraktas som ihållande sedan dess, även om ett par decennier utgjort parenteser mellan kriserna.

8

Under 50-talet ökade köpkraften i det svenska samhället, men även globalt, konsumtionen av både vardags- och lyxprodukter eskalerade därmed. Nu gjorde sig formgivarnas bidrag till glasindustrin mer gällande än någonsin. Tillsammans med ökad konkurrens från de återuppbyggda bruken utomlands gjorde dock nya material entré på världsmarknaden – däribland plast. 1950-talet följdes även av 60-talets förändrade konsumtionsvanor.

## KONSUMTION OCH REVOLUTION

Individualism, jämlikhet, massproduktion och konsumismens olika, ibland polariserade, krafter blandas nu i brytningspunkten mellan industri- och informationsamhälle.

Under 1960-talet börjar sydöstra Sveriges glascentrum utvecklas som destination. Benämningen Glasriket blir då samlingsnamnet på de orter och småsamhällena i Småland som bedriver glasproduktion och nu skulle locka turister med sitt gedigna kulturarv.<sup>7</sup>

<sup>5</sup> Ibid.

<sup>6</sup> Olidort, Julian. 2012. Swedish glass from world war two to the present – a Socioeconomic History of the Industry and a Report on Its Current State. Sveriges glasmuseum, Kulturparken Småland.

<sup>7</sup> Karlsson & Malmqvist. 2010. Glasriket – mer än bara glas. C-uppsats. Linnéuniversitetet.

Uttrycket slit-och-släng fick under 60-talet illustrera det nya beteendet kring konsumtion, att köpa billigt, slänga när det var förbrukat och därefter köpa nytt. Fenomenet diskuterades flitigt under perioden och för glasindustrin fick det stora konsekvenser. Högkvalitativa varor med lång livslängd ratades för lägre kvalitet, kortare livslängd till ett mindre pris. Nu separerades också konstglaset i mångt och mycket från den industriella tillverkningen av glas.

Ideologisk och politisk oro rådde under 60-talet, ungdomen gjorde revolt mot konventioner och normer med utökad medvetenhet kring jämställdhets- och miljöfrågor. Så även inom glasindustrin. Formgivare inom den revolterande generationen laborerade med nya former i glastillverkningen. De skapar även egna studioglashyttor som inte ingår i de stora brukena. Sammanslutningen av dylika personer har kommit att kallas för Studioglasrörelsen.<sup>8</sup> Rörelsen startade i och med att konstnären Åsa Brandt gav röst åt två stora utmaningar för glasindustrin; jämlikhet mellan könen i produktionen och uppluckringen av den hierarkiska ordningen som gällde på fabriksgolvet – formgivaren hade inte tillåtelse att hantera glaset i produktionen.<sup>9</sup>

Julian Olidort beskriver studioglasrörelsen som förhållandevis liten, i jämförelse med exempelvis Storbritanniens dito, men den hade trots det stor påverkan på hur den svenska glasproduktionen skulle komma att se ut följande decennier.<sup>10</sup> Parallellt blir den ekonomiska situationen allt mer krisartad på glasbruket och det finns inget utrymme i budgeten för att satsa inför framtiden eller utvecklas tekniskt. Samtidigt ökar importen av billigt, massproducerat glas från utlandet.

Som reaktion på de fria glaskonstnärernas sätt att arbeta skiftade glasbruket sin självbild och marknadsföring mot en mer individuellt betonad image. Olidort menar att detta ersätter glasindustrins tidigare inriktning, som i mångt och mycket vilat mot Svenska Slöjdförningens måttstock; Vackrare vardagsvara. Nu marknadsförs i första hand istället utvalda formgivare som själva blir ansvariga för enskilda verks såväl som hela produktserier. Trots att marknaden för vardagsprodukter av glas och konstglaset inte, enligt Olidort, delade samma marknad så såg de till förvillelse lika ut i sitt sätt att kommunicera sina produkter. För att skapa möjlighet för utveckling och export går några bruk samman. Man väljer att lägga tonvikten på hantverket, som man anser är det svenska glasets största konkurrensfördel, samtidigt som man fortsätter med massproduktion. Missnöje odlas dock på bruket, vissa sätter sig i opposition mot det kommersiella som drivkraft för glasproduktionen. Ofta sökte sig dessa personer från glasbruket och anslöt sig istället till Studioglasrörelsen.<sup>11</sup>

Ökande globalisering bidrog också till en stigande svårighet att skilja glasbruket från de fria hyttorna. Ett större perspektiv än det snäva nationella letade sig in i former och tekniker, vilket innebar att det blev svårare att avgöra vilken tradition som givit upphov till en given produkt.<sup>12</sup>

8 Holmér, Gunnel & Erntell, Micael (1996). Svenskt glas under fem sekler . Växjö: Kulturspridaren

9 Olidort, Julian. 2012. Swedish glass from world war two to the present – a Socioeconomic History of the Industry and a Report on Its Current State. Sveriges glasmuseum, Kulturparken Småland.

10 Ibid.

11 Holmér, Gunnel & Erntell, Micael (1996). Svenskt glas under fem sekler . Växjö: Kulturspridaren

12 Olidort, Julian. 2012. Swedish glass from world war two to the present – a Socioeconomic History of the Industry and a Report on Its Current State. Sveriges glasmuseum, Kulturparken Småland.

## ANDRA VÅGEN: 1980-90

Glasbruken och studioglashyttorna började däremot skilja sig åt i både teknik och form under 80-talet. Det resulterade i en mångfald produkter som åtnjöt intresse inom och utanför de nationella gränserna. Serviser och konstglas uppmärksammades både från de stora och små bruken. I början av 90-talet fanns 16 st. verksamma glasbruk i Glasriket och decenniet kan betraktas som en andra storhetstid vad gäller svenskt glas. Produktionen var brokig på grund av de många bruken och en mångfald av fria studioglaskonstnärer. Den nationella och internationella kännedomen om det svenska glaset följdes av en stark våg av konsumtion. Konst- och vardagsglas från de svenska bruken låg helt i linje med periodens rådande trender.<sup>13</sup> Konstglaset stod i centrum under 90-talet vilket stärkte det nära samarbetet mellan hantverkare och formgivare. Gunnel Holmér minns sina besök på Orrefors och Kosta glasbruk:

*(...) närhelst jag gick in i hyttan så hade någon av formgivarna "hyttid", det fanns ju en konstglasverkstad på varje ställe som experimenterade ihop med konstnärerna. Det var väl inte någon gång egentligen som man kom dit som det inte var någon konstnär där.<sup>14</sup>*

Holmér ger också exempel på vilken strykande åtgång konstglaset hade under det sena 1900-talet. Då Smålands museum skulle inviga en given glasutställning kontaktade intressenter museet redan innan vernissagen och ville boka föremål.

Tillräckligt många hade det så gott ställt så man satsade ordentligt. Det var sådant riv i det, det var som att "Det måste bli något över till mig!" och det har man inte upplevt sedan dess.<sup>15</sup>

10

Det var inte bara glasindustrin som blommade menar hon. Utvecklingen såg liknande ut under 1980- och 90-talen även för de fria konstnärerna. Men de starka ekonomiska resurserna under 80-talet lade också grunden för kommande utmaningar. Konsumenternas ökande medvetenhet och snävare preferenser kräver än mer internationaliserade metoder och formspråk – därmed blir också produkterna till synes än mindre rotade lokalt i Glasriket och därmed utbytbara med andra produkter. Den kulturella tradition, som design och lokala tillverkningsmetoder tidigare utgjorde, blir allt mer osynlig.

Den nordiska varumärkeskoncernen Royal Scandinavia förvärvar Glasrikets största bruk Orrefors Kosta Boda 1997, men lönsamheten infinner sig inte, man får lägga ned Sandviks glasbruk på grund av bristande kapital och 2004 aviserar man om försäljning.

## GRAVÖLENS TID: 2000-TAL

De stora aktörerna och ett fåtal enskilda konstnärer blir allt mer framträdande i beskrivningen av Glasriket när sekelskiftet nalkas. När särart sakta gått mot likriktning har också de små aktörerna blivit mer anonyma komponenter i bilden av Glasriket. Det mediala fokus som följer turbulensen efter millennieskiftet har främst Orrefors samt Kosta Boda i sitt blickfång.

<sup>13</sup> Karlsson & Malmqvist. 2010. Glasriket – mer än bara glas. C-uppsats. Linnéuniversitetet.

<sup>14</sup> Holmér, Gunnel; Etnolog och historiker, Smålands museum. 2013. Intervju 9 januari.

<sup>15</sup> Ibid.

Millennieskiftet var en vattendelare för den småländska glasindustrin, menar Gunnel Holmér. Hon beskriver tiden som starten för en "allmän nedmontering" av glasproduktionen.<sup>16</sup>

Orrefors Kosta Boda har historiskt varit de och den starkaste aktören i Glasriket. Varumärkena Orrefors och Kosta Boda har kommit att representera svenskt glas nationellt och internationellt. Flertalet av de bruk som uppkom under 1800-talet och därefter startades också av glasarbetare från dessa bruk.<sup>17</sup>

När Royal Scandinavia vill sälja Orrefors Kosta Boda tas beskedet emot positivt av fackliga organisationer och bruksarbetare. Dessa efterfrågar ett mer långsiktigt och starkt ägande.

2005 går koncernen New Wave Group officiellt in som nya ägare. Huvudägaren och grundaren Torsten Jansson blir snabbt betraktad som en slags Glasrikets messias. Utveckling av Kosta och Orrefors planeras. I Kosta byggs en outlet där glas, men även kläder och andra livsstilsvaror, säljs till fabrikspriser. Kristallhotell, restaurang och stugby ska bland annat byggas i Orrefors, men dessa planer går om intet.

Efter nedskärningar pekar siffrorna uppåt ett år efter New Wave Groups intåg i Glasriket, men det dröjer inte länge innan varsel och hot om nedläggningar åter hör till vardagen i området. 2011 satsar koncernen bland annat på samarbete med modehuset Chanel's chef-designer Karl Lagerfeldt. Glasen som Lagerfeldt formger möts dock av hård kritik.

Glasriket består 2012 av fem glasbruk, Orrefors Kosta Boda, Målerås glasbruk, Skruf, Bergdala och Johansfors, med varierande produktionskapacitet, från att varit skådeplats för runt 40 bruk. Frånsett småhyttorna kan man detta år räkna till högst ett par dussin arbetare inom glasindustrin i Glasriket, varav endast ett fåtal faktiskt befinner sig i glasblåsarprocessen. Orrefors Kosta Boda har under senare tid decimerat sin arbetsstyrka till den grad, att Orrefors glasbruk lades ut till försäljning under sommaren 2013. När detta skrivs har Royal Design flyttat sina centrallager till Orrefors lokaler.

11

Bättre går det till synes för de bruk som inte anslutit sig till New Wave Group. Bruken Bergdala och Målerås exempelvis, har vitt skilda strategier för sina verksamheter, men håller sig i skrivande stund fortfarande båda flytande. Bergdala har internationaliserats och ägs till 60% av ett kinesiskt bolag. Målerås däremot är lokalt förankrade och produktionen kretsar kring en persons formgivning – Mats Jonassons, i första hand.<sup>18</sup>

## FRÅN INDUSTRI TILL KULTUREKONOMI

År 2000 enades kommunerna i Glasriket om att samordna bokningar, aktörer och varumärke under aktiebolaget Glasriket AB som sedan dess har marknadsföring av Glasriket som uppdrag. Aktiebolaget ägs sedan dess av kommunerna i Glasriket samt glasbruken. Sedan 2008 har Glasriket AB:s uppdrag utökats till att även innehålla aktiviteter som inte är direkt kopplade till glasproduktion.

<sup>16</sup> Holmér, Gunnel; Etnolog och historiker, Smålands museum. 2013. Intervju 9 januari.

<sup>17</sup> Olidort, Julian. 2012. Swedish glass from world war two to the present – a Socioeconomic History of the Industry and a Report on Its Current State. Sveriges glasmuseum, Kulturparken Småland.

<sup>18</sup> Ibid.

Det har rått delade meningar om huruvida destinationen Glasriket har varit framgångsrik eller ej. År 2009 uppnådde Glasriket AB sin ”bästa omsättning någonsin”, men samtidigt finns röster som pekar på att destinationen har haft svårt att utvecklas.<sup>19</sup> Glasriket AB gjorde en marknadsundersökning som visade att det utbud som destinationen Glasriket erbjuder, kring enbart glas och glasproduktion, inte räckte till för att få resmålet ekonomiskt hållbart. Sedan studien gjordes har Glasriket AB arbetat för att skapa en ny varumärkesplattform på mer inkluderande former.

Under 2010-talet har många aktiviteter i Glasriket dominerats av insatser rörande regional utveckling. 2012 gick länsstyrelserna i Kalmar och Kronoberg tillsammans med glasriekommunerna samman under Glasrikeuppdraget, med uppdrag från regeringen att utveckla området, inte minst som destination och bärare av stora kulturhistoriska värden.

Glasriket och glasindustrin i sydöstra Småland ingår i två förenande, men också särskilda processer. Glasriket som varumärke och destination har vuxit fram som en reaktion på glasindustrins motgångar och glasindustrin har till viss del också kunnat dra nytta av området som destination.

Konkurrens och rivalitet har varit ett faktum mellan bruken historiskt, men motsatsen gör sig lika ofta påmind i tider av kris. Det finns otaliga exempel på just samarbeten, mångfald och nyskapande. Den sociala rörelsen under 1800- och 1960-talen utgör också historiska kvitton på att samlandet av gemensamma resurser också ligger i Glasrikets tradition.

Ragnhild Lekberg, Chef Designarkivet



## GLASRIKETS ARKIV, EN SAMMANSTÄLLNING

Ett av förstudiens mål var att kartlägga vilka arkiv som finns i glasriket och i vilket skick de är i. Trots att vår ansträngning kanske inte har hittat alla arkiv, har de mest omfattande arkiven och samlingarna hittats. Denna sammanställning bör ses som en överblicksbild över vad som finns var, vilka arkivägare som finns att skapa samarbeten mellan och så vidare. Ansträngningar att kartlägga glasbrukens arkiv har gjorts av Fogelberg under sent 60-tal och även av Kulturparken Småland i början av 2000-talet. Det skulle troligtvis behövas en ny inventering av arkiven även fast Kulturparken Smålands inventering är till stor hjälp saknas många uppgifter. Detta är ett projekt i sig och någonting som också går utanför det historiska Glasriket. Ett typiskt utdrag från Fogelbergs respektive Kulturparken Smålands inventering ser ut så här:

*Boda (G) 1864- Huvuddelen av bruksarkivet har förstörts vid en eldsvåda 1914. 1955 fanns vid bruket av arkivalier före denna tid endas huvudbok 1866-1868, förlagsbok 1865-1869 samt prislista 1875. Av dessa synes förlagsboken senare ha förkommit. Huvudbok 1918-1920. Litt. Nordström, Olof. Boda 1864-1964. Malmö 1964.<sup>20</sup>*

13

*Boda*

*Ort: Boda*

*Församling: Algutsboda*

*Kommun: Emmaboda*

*Förvaring: Gamla handlingar finns på Kosta glasbruk, d.v.s. det som finns kvar efter branden 1914. Nyare finns vid bruket.*

*Arkiv: Vid en eldsvåda 1914 gick förmodligen det mesta av arkivmaterialet förlorat. Av äldre handlingar återstår endast fragment: en huvudbok 1866-68 och en prislista 1875.*

*Historik: Startades 1865 av R.V. Scheutz och E. Vidlund. Bruket är fortfarande i drift.<sup>21</sup>*

Lärorikt, absolut, men också inaktuellt. En löpande inventering hade varit hjälpsamt för alla med intresse i arkiven och Glasriket som sådant. Med detta inte sagt att dessa resurser inte är viktiga och nödvändiga. Vi har haft stor hjälp av dessa dokument men det är hög tid för en uppdatering, särskilt med tanke på de senaste årens förändringar.

Lars Thor skrev en artikel om arkivens plats i Glasteknisk tidskrift 2001.<sup>22</sup> Framför allt lyftes frågan fram var arkiven håller hus. Vissa exempel gavs och Thor tog även upp att, trots att mycket material har gått förlorat, finns det ett enormt material kvar.

<sup>20</sup> Fogelberg, Torbjörn. 1968 "Svenska glasbruksarkiv Arkivvetenskapliga studier. Saml. 4 / utg. av Birger Lundberg ; tillägnad Robert Swedlund. s. 85-105.

<sup>21</sup> Glasbruksinventering Smålands kulturpark. Så vitt jag vet och kunnat ta reda på har denna inventering aldrig publicerats utan använts internt.

<sup>22</sup> Thor, Lars. 2001. Var finns arkiven?. Glasteknisk tidskrift 3: 77-79.

<b>Glasbruk</b>	<b>Arkivplacering</b>
Alsterfors .....	på Smålands museum
Elme .....	i Vadstena landsarkiv
Johansfors .....	i en källarlokal i Johansfors
Kosta .....	på Kosta glasbruk i brukskontorets källare
Lindshammar .....	i en byggnad vid sidan av hyttan
Orrefors .....	på Orrefors glasbruk
Rosdala .....	på Rosdala glasbruk i brukskontorets källare
Sandvik .....	på Orrefors glasbruk
Åfors .....	i särskilda källarlokal i Åfors
Åseda .....	på Smålands museum

*Exempel på var arkiven finns från Lars Thor 2001*

Vad vi behövde var även omfattning, åtminstone ett överslag. De inventeringar vi sett titade mest på var arkiven befann sig men inte på hur stort material det rör sig om. Siffrorna vi har fått fram kommer helt enkelt från att vi har frågat arkivägarna och är i vissa fall uppskattningar från deras håll. Vi har också hört oss för om hur mycket material som finns på andra institutioner runt om i Sverige, något som också Thor påpekade i sin artikel. Bland annat har Riksarkivet en del arkivmaterial på Landsarkivet i Vadstena, framför allt från Reijmyre och Elme glasbruk. Kulturen i Lund och Röhsska museet i Göteborg har båda en del glasföremål. Vi har valt att inte ta upp detta i sammanställningen utan fokuserar på de arkiv som finns i regionen.

14

Kulturparken Småland har i räddningsaktioner tagit hand om en del arkivmaterial enligt diskussioner vi fört med dem. Detta har lett till att arkiven flyttats från sina grundplatser men de finns åtminstone kvar. Alla arkiv kan knappast vara kvar på gamla bruksorter och det är heller inte fallet. En viss centralisering behövs, särskilt om lokalerna inte håller måttet.

De luckor som finns i genomgången är framförallt bland museum och hembygdsföreningar med mindre material. I vissa fall har vi tyvärr misslyckats att komma i kontakt med hembygdsföreningar och glasbruk som kan ha arkiv. Vissa har visat ett visst intresse men inte svarat på våra frågor. Det finns alltså en viss osäkerhet i underlagets representation men vi tror att det trots allt ger en så pass tydlig översiktsbild att man kan använda datan för att arbeta vidare med både mindre och mer omfattande projekt. Det är just det som är tanken med denna sammanställning, att få fram ett underlag som kan leda till vidare institutionsöverskridande projekt.

Även arkivens status är till viss del osäker. Vi vet att Emmaboda kommun arbetar för att kunna inventera och förteckna sina arkiv och har, när detta skrivs, nyligen sökt pengar från Riksantikvarieämbetet för att kunna göra detta. Nybro kommunarkivs material kopplat till Glasriket är ungefär till hälften katalogiserat och i vissa fall grovt inventerat. The Glass

Factorys stora glassamling är enbart upppackad, ingen registrering har påbörjats. Emmaboda-bygdens arkivförening arbetar aktivt med digitalisering av sitt material och har gjort detta sedan 2006. Designarkivet har en till största del digitaliserad databas som ligger tillgänglig på nätet, tyvärr är mindre än en tredjedel av arkivet fotograferat eller skannat. Vad som helt saknas är samordning eller gemensam publicering.

## SAMMANSTÄLLNING

### DESIGNARKIVET

Skisser ca 20.000

Fotografier ca 5.000

Referensmaterial som handlar om glas ca 10  
hyllmeter

Det är många olika formgivare och bruk, bland  
andra Pukeberg, Åfors, Kosta, Boda, Gullaskröv

### EKEBERGA HEMBYGDSFÖRENING

Ej katalogiserat material,  
papper etc. 4 hyllmeter

Glasobjekt ca 100 pjäser

Katalogiserat material 7 hyllmeter

Glasobjekt 248 dokument med ibland flera  
pjäser (servisglas)

Eric Karlssons arkiv ca 4 hyllmeter med hans  
egen förteckning och Nils Hammerbys arkiv

### EMMABODABYGDENS ARKIVFÖRENING

Pappersarkiv 250 hyllmeter

Bildarkiv 2.500

Ljudarkiv 300h bandinspelningar

Ett flertal fanor från olika föreningar

### EMMABODA KOMMUN

Johansfors arkiv 140 hyllmeter

Boda arkiv 140 hyllmeter

Åfors arkiv 120 hyllmeter

Kosta arkiv 150 hyllmeter

Modala arkiv 1/2 hyllmeter

### THE GLASS FACTORY

Glasföremål ca 40.000

### GLASRIKETS SKATTER ORREFORS

Glasföremål ca 30.000

Föremål ca 1.000

Skisser ca 50.000

Foto neg. ca 100.000

Foto dia. ca 80.000

Foto påsikt ca 30.000

Företagsmaterial och referenser

Glasbrukstiden ca 500 hyllmeter

SANDVIK

Företagsmaterial och referenser

ca 50 hyllmeter

### KALMAR LÄNS MUSEUM

En del föremål i samlingarna samt en del arkiv-  
material från de större glasbruken samt skrifter

### KULTURPARKEN SMÅLAND

Arkivmaterial från ett stort antal glasbruk,  
fackföreningsrörelser och nykterhetsrörelser  
kopplade till Glasriket

### NYBRO KOMMUN

Foto (inkl. neg/dia) ca 3 hyllmeter

Produktkataloger och prislister ca 4 hyllmeter

Skisser och ritning ca 0,5 hyllmeter

Övrigt, administrativt material ca 160 hyll-  
meter

Glasföremål 899

### SVERIGES GLASMUSEUM

Verktyg för glasframställning ca 700

Glasföremål ca 20.000

*Detta är en översikt över några av de institutioner och arkiv som finns representerade i Glasriket. Det är inte alla arkiv och museer som har material men förhoppningsvis ger det en översiktlig bild av läget i Glasriket idag. Vi har tittat på vilka arkivägare som finns och ungefär hur mycket material de har. Exakt vilka glasbruksarkiv som finns är fortfarande en uppgift som behöver tittas närmare på.*

## EXEMPELVERKSAMHETER

*Seeking a cheaper workforce is one key reason for using an outside agency for digitisation. For large volumes, outsourcing will generally be cheaper than setting up in-house digitisation processes.*<sup>23</sup>

I arbetet med förstudien har vi stött på ett flertal projekt som arbetar aktivt med digitalisering av kulturarkiv och samlingar. I detta avsnitt presenteras några olika projekt som alla har skilda ingångar och resultat. Vi kan med fördel dra lärdom från andras verksamhet och berättelser. Åter igen är de tekniska bitarna inte särskilt viktiga utan vi försöker se till den större bilden. Vi har tittat särskilt på två verksamheter i och två verksamheter utanför Sverige varav en är en konsultfirma och resten är digitaliseringsprojekt av olika slag. Exempelen kan tyckas slumpartade men är i själva verket väl valda verksamheter med antingen olika inriktning, olika finansiering eller i olika skeden. Förhoppningsvis kan dessa bidra till att förstå komplexiteten i ett samarbetsprojekt och vi kan undvika att gå i de fällor som andra redan gått i.

17

### REGIS

Regis är en digitaliserings- och registreringskonsult som har en bakgrund i ett projekt som finansierades av länsarbetsnämnden och organiserades av AMS under sent 1990-tal. Ur detta bildades den ekonomiska föreningen Regis av Malmö museer, Kulturen i Lund och Regionmuseet i Kristianstad år 2000. Genom lång erfarenhet av digitalisering och utförda arbeten åt många olika kunder har Regis byggt upp en fungerande arbetsmetod. Saker som sticker ut är att de tackar nej till tidspressade jobb och att de har museichefer för flera av de museer man jobbar för i styrelsen.

Under ett studiebesök på Regis våren 2014 fick vi se hur de jobbar med framför allt digitalisering av fotografier. Med enbart ett antal handledare lyckas deras anställda, som alla har lönebidrag, utföra ett stabilt registrerings- och digitaliseringsarbete. Enligt egen utsago hade verksamheten inte varit möjlig utan de löne- och anordnarbidrag som betalar delar av lönerna till de 65 anställda. Riksantikvarieämbetet står för stödet till två arbetsledare.

Mestadels digitaliserar och registrerar Regis fotografier och textdokument upp till A3 och det är också här man har mest erfarenhet. För att få en bild av prisläget frågade vi om en prisbild på:

1. Inskanning av negativ, 50mb tiff, sv/v, basal metadata såsom neg nr, samling, fotograf, ingen metadata om motiv.

Totalt 100.000 st negativ

Varav:

20.000st 24x36

40.000st 6x6

40.000st 9x12

2. Inskanning svartvita påsiktsbilder, 9x12 till 18x24 cm storlek, 50mb tiff, basal metadata såsom neg nr, samling, fotograf, ingen metadata om motiv

100.000st

3. Inskanning diabilder, 50 mb tiff, basal metadata såsom samling, fotograf, ingen metadata om motiv.

Totalt 100.000st:

Varav:

50.000st 24x36

40.000st 6x6

10.000st 9x12

Vi fick ett svar som mest visar på komplexiteten i frågan:

*Utöver scanning så tillkommer en del manuell hantering beroende på hur materialet är förvarat; pärmar, lådor, album, pergamynfickor, kuvert etc. Finns det en numrering? Om inte hur ska denna göras? Finns det information på bilderna, bildernas omslag, förvaringsaskar eller dylikt som ska dokumenteras?*<sup>24</sup>

18

Att sätta pris på denna hantering kan jag inte göra utan att veta mer om samlingarna, kan bara säga att den manuella hanteringen ofta är en större del än vad man tror.

Utifrån de uppgifter du angivit nedan om antal och typer så hamnar priset för skanning och basal metadata på ca 14 kr per negativ och dia och 12.50 per påsiktsbild.

Den manuella hanteringen uttrycks i ett mail som dyrare än man kan tro och man får räkna med det dubbla priset i förhållande till skanningen och registreringen.<sup>24</sup> Att digitalisera till exempel Orrefors hela fotoarkiv med 30 000 påsiktsbilder, 80 000 diabilder och 100 000 negativ skulle kosta någonstans runt fem miljoner svenska kronor. Exakta siffror kan säkerligen erhållas mot exaktare beställning.

När man står inför summor som dessa ska man komma ihåg urvalsprocesser och behovet av att framför allt digitalisera arkivförteckningarna för att tillgängliggöra arkiven som sådana. Mer om detta under avsnittet om urvalsprocesser nedan.

## KULTURARV VÄSTERNORRLAND

Kulturav västernorrland är ett samverkansinitiativ och en portal som ägs av Riksarkivet genom Landsarkivet i Härnösand, Murberget Läns museet Västernorrland och Länsbiblioteket Västernorrland. Portalfunktionen på <http://www.kulturavvasternorrland.se/> kan ses som ett lyckat sätt att tillgängliggöra kulturavsmaterial i Sverige. På webbplatsen står det:

*Målet med Kulturav Västernorrland är att samla in och visa kulturavsmaterial från länet.*

*Portalen ska fungera som en samlingsplats och ett nav med syftet att skapa ökad tillgänglighet genom en gemensam ingång till information om kultur och kulturav.<sup>25</sup>*

Portalen startades av ABM Resurs 2005 och fungerar som resurs för bland andra kulturavsinstitutioner i Västernorrland. Bland annat kan man hitta länkar om forskning, läsa om hur man bäst tar hand om sitt kulturavsmaterial, lära sig mer om upphovsrätten och så vidare. Det är således en sida med resurser både för kulturavsinstitutioner, stora som små, och privatpersoner. Det finns även funktioner på sidan där man som privatperson kan ladda upp och tillgängliggöra sitt eget kulturav.

I de digitaliserade samlingarna kan man exempelvis hitta Ånge fotodatabas, Handelsregistret och Bouppteckningar. Materialet är varierande i kvalitet och inte särskilt omfattande, med vissa undantag. Syftet är heller inte att vara en ren digitaliseringsplats, utan en portal där man kan hitta information eller ta sig vidare. Viss stagnering kan skönjas, som ofta är fallet med digitaliseringsprojekt.

19

## DIGITAL MIDLANDS

Digital Midlands är ett bra exempel på en omfattande ansträngning som genom vissa ekonomiska incitament blev både mer omfattande och svårmanövrerat över tid. Till viss del kan man se Digital Midlands som en varning för vad som bör undvikas och ett tidsdokument över digitalisering i början av 2000-talet. Men på många sätt är sidan också ett lyckat samarbete över institutionsgränser.

*"Digital Midlands" is a free web resource exploring the unique cultural heritage of the Midlands. It forms the regional contribution to the nationwide "EnrichUK" programme and is supported by the New Opportunities Fund.<sup>26</sup>*

Digital Midlands kom till genom att ett flertal institutioner i England mer eller mindre frivilligt blev sammanslagna till ett konsortium när de sökte pengar från en lotterifond i Storbritannien. Konsortiet skulle skapa en gemensam digital plattform för Digital Handsworth, Exploring the Potteries, Literary Heritage - West Midlands, Revolutionary Players, Secret Shropshire, Staffordshire Past Track och Windows on Warwickshire. Vi kom i kontakt med Chris Copp från Staffordshire Past Track och ställde ett antal frågor om arbetet med plattformen och fick ett väldigt uttömmande svar och även de slutrapporter och fallstudier som gjorts efter projektets slut.<sup>27</sup>

25 Kulturav Västernorrland. 2014. Om portalen. <http://www.kulturavvasternorrland.se/om-portalen.aspx> (Hämtad 2014-04-14)

26 Digital Midlands. 2014. About Digital Midlands.

27 Copp, Chris. 2014. Re: Digital Midlands questions. Epost till Ola Carlsson.



Ett av de största problemen som beskrivs både av Chris Copp och i rapporterna är kommunikationen mellan institutionerna. Framför allt framhålls det att de olika institutionerna hade olika idéer om varför digitalisering behövdes och hur den skulle utföras. Ett annat är just problemet med att finansieringen tog slut vid lanseringen 2004 och att institutionerna lämnades att fortsätta arbetet utan de extra resurserna som krävs. Idag möts man av en webbsida som lanserades 2004 och antagligen inte var särskilt modern vid det laget heller. Det enda som består idag av partnerskapet är att de institutioner som var med vid arbetet 2000-2004 fortfarande delar på kostnaderna för att bibehålla webbplatserna. Åtminstone tre av de samarbetande institutionerna fortsätter än idag med en aktiv digitalisering.

## NORTH CAROLINA DIGITAL HERITAGE CENTER

DigitalNC drivs av statsdelsbiblioteket i North Carolina med målet att bidra med digitalisering och publicering av kulturminnesmaterial via <http://www.digitalnc.org/>. Genom delstatsbibliotekets centrala roll och det federala beslutet "Library Services and Technology Act" kan hjälp för mindre bibliotek och museum erbjudas inom delstaten. Det finns förstås begränsningar och projektet är relativt nystartat med sina fyra år på nacken men det växer i takt med resurser och kompetens för tillfället men Nicholas Graham, koordinator för projektet, berättar i en mailkonversation att de fortfarande letar efter stabil finansiering. Idag är detta projekt, precis som många i Europa, mestadels finansierat av tillfälliga medel. Detta leder till mycket administration och osäkerhet för framtiden.

De institutioner som får tillgång till att använda sig av tjänsterna som erbjuds ska erbjuda tillgång till sina samlingar på något sätt. Det måste alltså finnas en publik verksamhet som rymmer med bibliotekets uppdrag. Privata samlingar digitaliseras alltså inte av projektet.

20

Materialet som digitaliseras är fotografier av alla slag, dagstidningar, böcker, handskrifter, kartor, konst, museiobjekt och arkivförteckningar. Den tilltänkta målgruppen är professionella kulturarvsarbetare knutna till de institutioner som får hjälp genom projektet. Det är sedan upp till de individuella institutionerna att driva publika verksamheter. Det material som digitaliseras är tillgängligt för allmänheten genom webbplatsen. Institutionerna behöver inte nödvändigtvis driva en webbportal för att nå materialet.

Vad vi kan se i dessa fyra är en ekonomisk förening som utför konsultuppdrag, ett ganska typiskt svenskt projekt med begränsade medel som med sin bredd kanske delvis missar målet, ett lyckat tillfälligt brittiskt projekt där påtvingade samarbeten och tidsbegränsning lämnat en förlegad webbsida efter sig och slutligen ett vitalt och ungt amerikanskt projekt med tydligt fokus men med en osäker framtid. Frågan blir hur man undviker alla dessa scenarior och hur man kan bygga en verksamhet som fungerar både idag och imorgon.

## REGIONALA OCH NATIONELLA MÅL; FINANSIERING OCH RESURSER

Oavsett hur en digitaliseringsansträngning kommer att se ut kommer den enklast få finansiering genom att följa de politiska mål som satts upp regionalt, nationellt och internationellt. I Kalmar län, där många av arkiven från det historiska Glasriket finns, har vi både en regional utvecklingsstrategi (RUS 2012-2020) och en kulturplan (2012-2014) att förhålla oss till. Nedan diskuteras dessa kortfattat, det rekommenderas starkt att sätta sig in i dessa dokument i sin helhet.

De nationella målen som generellt rör kulturarvet handlar om bevarande, användande och utveckling. Regeringskansliet har också publicerat en nationell strategi för arbete som rör digitalisering, digitalt bevarande och tillgängliggörande.<sup>28</sup> Denna strategi rör de statliga myndigheterna och institutionerna som arbetar med kulturarv men det är alltid bra att ha förståelse för vilken strategi till exempel riksarkivet arbetar efter.

RUS

21

<http://www.rfkl.se/sv/Om-Kalmar-Lan/RUS/>

I den regionala utvecklingsstrategin står det att att länets kulturarv ska bevaras, utvecklas och tillgängliggöras. Kulturen ska utgöra en demokratisk grund där alla ska kunna utveckla sina kunskaper. Detta rimmar väl med ambitioner om ett digitaliserat och tillgängliggjort arkivmaterial. Det går att se kopplingar mellan kulturarvet, lärande, utveckling, tillgänglighet och så vidare ganska enkelt. De mål som presenteras i RUS är kopplade till samverkan mellan institutioner och aktörer. För det mesta är det institutioner som utför projekt med koppling till RUS, men Regionförbundet kan i vissa fall vara drivande. RUS är också en resurs, en manual som gör det enklare att arbeta mot de regionala målen.

Det framhålls att vi ska utgå från de starka varumärken och kärnområden som finns i regionen. Glasriket är ett av dessa varumärken och glaset är ett kärnområde som har drivit en stor del av länet under en väldigt lång tid.

Man ska se RUS som regionens långsiktiga mål, som visionen som ska strävas mot genom olika verksamhetsplaner. De områdena som är relevanta för arkiven är nog kulturen och besöksnäringen. Men man kan också se kopplingar till många andra områden som utbildning och befolkning. Nedan tittar vi närmare på kulturplanen.

## REGIONAL KULTURPLAN

<http://www.rfkl.se/Verksamheter/Kultur/Regional-kulturplan/>

Den regionala kulturplanen är under omarbetning när detta skrivs, det vi kan förhålla oss till är den plan som gällt 2012-2014 och de dialoger som förts om arkiven i anslutning till den nya kulturplanen 2015-2017. Kulturplanen "beskriver regionala prioriteringar och som utgör underlag för statens bidragsgivning."<sup>29</sup>

I kulturplanen nämns Glasrikets arkiv i samband med Designarkivet: "Glasbrukens arkiv är viktiga som kulturarv och som resurs för designutveckling och näring. Designarkivets kunskaper inom design och arkivkunskap har stor betydelse för omhändertagande av materialet, forskning och utvecklingen av dessa."<sup>30</sup> Det görs en koppling mellan länets kulturarv och besöksnäring och där ligger nog de fysiska platserna längre fram än arkivverksamheten. Men det ena utesluter inte det andra och man skulle genom samarbete kunna få in den stora informationskällan som arkiven bär med sig in i även kulturarvsmiljöerna.

I Kulturplan Kronoberg 2012-2014 beskrivs Kulturparken Smålands uppdrag att samordna kulturarvsfrågor och Kronobergs läns Arkivförbunds uppdrag att samordna arkivfrågor i länet. I Kalmar län har Kalmar läns arkivförbund en liknande, om än mindre uttalad, roll.

## FINANSIERING

22

Om man har för avsikt att starta ett digitaliseringsprojekt, vare sig det är småskaligt eller omfattande, bör det anpassas efter eventuella finansiärer samtidigt som man tar hänsyn till ett större mål. Det finns mängder med olika finansieringsmöjligheter att tillgå. Oavsett vilket håll man går åt är det nog säkrast att se till att man följer de regionala kulturmålen och se till att det finns en enighet om presentation med andra liknande projekt. Kanske kan vi dela på resurserna? Kanske kan projektet gå utanför den enskilda institutionen? Kanske kan man få hjälp av nationella funktioner som Riksarkivet? Den institution som väljer att gå vidare med frågan om arkiven kan vara behjälplig av en genomgång av det finansiella läget i regionen. En väldigt viktig sak att komma ihåg är att samarbeten institutioner emellan och över kommungränser är viktigt för exempelvis regionförbundets beslutsfattare och att lyckade sådana kan generera bra resultat för ändamålet.

Då vi precis är på väg in i en ny finansieringsperiod från EU är en hel del oklart när detta skrivs. Det är inte nödvändigtvis lämpligt att detaljerat gå in i finansieringsdetaljer då dessa ändras. Istället listas några möjliga ingångar till finansiering nedan.

Regionförbundet Kalmar län

<http://www.rfkl.se>

Genom regionförbundet kan man söka bidrag inom en mängd olika områden. När det kommer till kulturarv passar regionala utvecklingsprojekt, vissa EU-program (sociala fonden t.ex.), kulturprojektmedel och så vidare. I diskussion med regionförbundet gjordes det klart att man i tidigt skede bör ta kontakt med dem för att kunna få bästa möjliga förståelse och hjälp för finansiering.

<sup>29</sup> Digitalt kulturarv. 2011. <http://www.regeringen.se/sb/d/14095/a/183171> (hämtad 2014-03-28)

<sup>30</sup> Kulturplan Kalmar län. 2012-2014 Revidering I. s. 20

#### Kulturbryggan

<http://www.kulturbryggan.se/>

Kulturbryggan har 25 miljoner årligen för att stöda förnyelse och utveckling på kulturområdet. Under de senaste åren har de haft ett särskilt uppdrag att pröva och stöda alternativa finansieringsformer för nyskapande kulturprojekt.

#### Länsstyrelsen i Kalmar län

<http://www.lansstyrelsen.se/kalmar/sv/Pages/default.aspx>

I likhet med Regionförbundet finns det en viss osäkerhet hur EU-medel kommer att fördelas. Man trycker mycket på småskalighet, landsbygd, innovation och samarbete. För att starta ett projekt bör man alltså också kontakta Länsstyrelsen för att se hur man möjligen kan få finansiellt stöd i anslutning till de program som ligger under dem.

#### Kommunerna

I området har vi i förstudien samarbetat med Emmaboda och Nybro kommun. Båda har både hand om stora arkivmaterial och har ett intresse i Glasriket som besöksmål. Vad som däremot saknas är större pengar. De aktuella kommunerna bör kontaktas och göras till samarbetspartners om möjligt.

#### Tillväxtverket

<http://tillvaxtverket.se/>

“Tillväxtverket ska främja utvecklingskraft i alla delar av landet. Vi ska också verka för att utnyttja den tillväxtpotential som finns i allt från glesbygd till storstäder.”<sup>31</sup>

Digitalisering kan även skötas av ekonomiska föreningar eller företag som kan söka stöd som går bortom den kulturella och offentliga finansieringen. Likt Regis skulle man kunna starta en verksamhet som anlitas av arkiven på konsultbasis. Då finns möjlighet att söka regionala företagsstöd och få sysselsättningsbidrag. Vi har inte undersökt dessa möjligheter till fullo men de kan vara ett alternativ eller en kompletterande faktor.

23

#### Riksarkivet

<http://riksarkivet.se/>

När det kommer till kompetens och resurssamverkan är Riksarkivet en naturlig partner. I en diskussion med dem lyftes det fram att man måste börja med att säkra och förteckna arkiven. De kan vara till stor hjälp när det kommer till det arbetet när det gäller rådgivning och kompetens.

#### Boverket

<http://www.boverket.se/>

För ombyggnad och upprustning av kulturlokaler kan man få visst stöd från Boverket. Detta kan vara lämpligt och eventuellt möjligt för de arkiv som idag inte hålls i lämpliga lokaler.

31 Regional utveckling. 2014. <http://tillvaxtverket.se/huvudmeny/insatserfortillvaxt/regionalutveckling.4.418280eb-12db85acaec80003612.html> (hämtad 2014-04-03)

## RESURSER

Glasriket och institutionerna som arbetar med kulturarvet är troligtvis den största resursen för vidare arbete med arkivmaterialet. Här finns kunskap och möjligheter till utveckling. Det finns även resurser i form av människor som har arbetat på bruken, en resurs som definitivt bör utnyttjas. I det här avsnittet kommer olika resurser presenteras.

I februari 2014 presenterade Riksarkivets avdelning Digisam ett förslag till principer för digitaliseringsverksamheter.<sup>32</sup> Detta för att på ett så effektivt sätt som möjligt kunna samarbeta. Förslaget sträcker sig från styrning till produktion och användande. Genom att utesluta en diskussion om teknik leder förslaget till mer generella tankegångar angående digitaliseringsprojekt. Sammanfattat rör det sig om 14 punkter som bara genom sina titlar är deskriptiva men det rekommenderas att man även läser igenom förslaget. Förslaget antogs 3 april 2014.<sup>33</sup>

- P1. Digitaliseringsverksamhet ska styras av respektive institutions ledning
- P2. Respektive institution ska ansvara för den metadata - analog såväl som digital - som rör institutionens samlingar, liksom för de objekt som är skapade digitalt
- P3. Digitaliseringsprojekt ska följas upp och utvärderas av respektive institution
- P4. Digitalisering ska genomföras så att resurser och kompetens används på ett effektivt och ändamålsenligt sätt
- P5. Öppna standarder och specifikationer lämpade för tillgängliggörande och långsiktigt bevarande ska användas
- P6. Publikt tillgängliggörande ska vara en del av varje digitaliseringsinsats
- P7. Digitaliserade textresurser ska tillgängliggöras som maskinläsbar text
- P8. Digitala filer och metadata ska vara så enkla som möjligt för andra att använda och återanvända
- P9. Digitalisering av material där skyddstiden löpt ut ska inte medföra att nya rättigheter uppstår
- P10. Länknings mellan egen och andras information ska eftersträvas
- P11. Semantiska beskrivningar ska utformas på ett standardiserat sätt
- P12. Samarbete runt informationen ska möjliggöras
- P13. Varje institution ska ha en strategi för bevarande av digital information
- P14. Aktuella digitaliseringsinsatser ska beskrivas på institutionens webbplats

24

Tankebanorna i dessa principer är representerande för hur många tänker idag när det kommer till digitalisering. Allt från öppenheten till långsiktigheten. Detta kanske är digitaliseringens myndighetsålder? Det är nu man har lärt sig av misstagen som gjorts historiskt och det är nu våra nätverk har växt till sig tillräckligt för fungerande länkning. Också etablerandet och användandet av öppna standarder har ökat. Oavsett är det viktigt att sätta sig in i detta och liknande dokument för att få ut så mycket som möjligt och undvika fallgroparna som redan har trillats ner i så många gånger. Denna och liknande resurser finns det gott om och de är viktiga för en digitalisering som följer gemensamma målsättningar.

Riksarkivet är, som tidigare nämnts, en viktig resurs när det kommer till arkivverksamhet. Under Riksarkivet finns exempelvis: Digisam, samordningssekreteriatet för digitalisering,

32 Digisams förslag till principer. 2014. [http://www.digisam.se/images/easyblog\\_shared/Digisams-frslag-till-principer.pdf](http://www.digisam.se/images/easyblog_shared/Digisams-frslag-till-principer.pdf) (hämtad 2014-03-28)

33 Vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv. 2014. <http://www.digisam.se/index.php/docman/>

digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande av kulturarvet; Centrum för Långsiktigt Digitalt Bevarande (LDB) och Samrådsgruppen för kommunala arkivfrågor. Man kan genom deras hemsida få tillgång till information om exempelvis hur arkivverksamhet kan bedrivas, om gallring och värdering och så vidare.

En viktig resurs i är alla de museinstitutioner och arkivinstitutioner som aktivt arbetar med kulturarvet och har lång erfarenhet av både arkivmaterialet och hur man söker projektmedel. På flertalet institutioner bedrivs det digitaliseringsverksamhet i någon form och detta är viktigt att ta med sig när man ska gå vidare.

## DIGITALISERING

*Grundidén med digitalisering av kulturarvsmaterial är att skapa digitala representationer som ligger de analoga objekten så nära som möjligt, och som dessutom tillför de fördelar som digital data innebär.<sup>34</sup>*

Digitalisering av arkiv och samlingar är idag en självklarhet. Om inte annat för att säkerställa dess existens i en värld där information mer eller mindre måste finnas tillgänglig i digital form för att den överhuvudtaget ska komma till användning. Utöver detta är det framförallt två huvudsakliga skäl som brukar nämnas i samband med digitalisering, bättre bevarandemöjligheter i och med mindre slitage och ökad intern och extern tillgänglighet. Detta är skäl som på många sätt är helt riktiga och högst relevanta men det finns ingen garanti för att en digitalisering automatiskt leder till ökad tillgänglighet eller ett framtidssäkert arkiv.

Arkiv och andra institutioner har digitaliserat sina arkiv och samlingsförteckningar i stor skala i 20 år och givetvis har man lärt sig av sina misstag. När man idag ser resultaten av tidigare digitaliseringar inser man hur mycket som kan vinnas på att göra saker rätt redan från början. Inför nya stora projekt är det alltså oerhört viktigt att man lägger stor kraft redan i planeringsfasen på hur en digitalisering ska gå till och framförallt hur arkivet ska användas i sin digitala form. Och vem eller vilka ska använda det? Det kan tyckas självklart att man inte ska stirra sig blind på digitaliseringen i sig utan också ha en tydlig bild av vad som händer efteråt men det finns gott om exempel på att man gjort just detta. I mångt och mycket handlar det om att göra en grundlig research och lära av andra.

En genomarbetad omvärldsanalys där man sätter sitt eget digitaliseringsprojekt i relation till andra, både nationella och internationella, minskar risken för att slutprodukten ska bli allt för sluten och svåränvänd. En aspekt i ett sådant förberedande arbete är att bestämma sig hur den metadata man samlar in och som beskriver ens samling ska organiseras. Detta är oftast ett komplicerat och tidskrävande arbete där en mängd nya oväntade frågeställningar ständigt dyker upp. Som tur är är det många som redan gått igenom liknande processer tidigare och det finns för de allra flesta områden utarbetade metadatastandarder. Dessa standarder är utvecklade under lång tid, oftast av många organisationer tillsammans och det finns ingen anledningen att inte utnyttja deras arbete. När det rör sig om flera arkiv som ska samordnas kanske flera standarder behöver användas för att täcka in de olika arkivens behov. I sådana fall är det särskilt viktigt att använda sig av fastställda standarder då detta underlättar informationsutbytet mellan arkiven. En metadatastandard är helt enkelt en uppsättning regler som bestämmer vilken data som ska registreras och på vilket sätt. Inom vissa områden som exempelvis bibliotek har standarder används länge och relativt konsekvent medan det inom andra områden använts i betydligt mindre utsträckning. Inte



sällan har det funnits en uppsjö av olika standarder som ibland används av en större grupp institutioner och ibland endast av en ensam aktör. Förutom det onödiga arbete som det innebär att ta fram olika system för varje aktör innebär det stora problem om olika arkiv någonsin behöver samköras. Detta är kanske också anledningen till att det under de senaste åren lagts mycket kraft på att utveckla standarder. I och med den digitala tekniken är det betydligt lättare för register av olika slag att kommunicera med varandra och därmed ökar behovet av att ha standardiserade språk för att underlätta informationsutbytet. Gemensamma portaler och uppsamlingsplatser för informationsspridning blir allt vanligare och involverar allt fler aktörer. Det kan vara bra att undersöka vilka projekt som redan är igång inom ens område. Exempel på större projekt som idag samlar upp information inom hela Europa är APEX (Archives Portal Europe network of excellence) för arkiv och Europeana som samlar in på en bredare kulturhistorisk front. Båda dessa två projekt är knutna till nationella uppsamlingsnoder i Sverige, Riksarkivet via Nationell arkivdatabas (NAD) respektive Riksantikvarieämbetet via K-samsök. Genom att redan i förväg starta en dialog med Riksarkivet och RAÄ för en framtida leverans av data till både de nationella uppsamlingsplatserna och i förlängningen de europeiska kan man få nyttiga tips och tvingas ta ställning till vilken metadatastandard man ska använda sig av.

I det aktuella fallet där Glasrikets olika arkiv bör samordnas är det troligt att arkiven skiljer sig åt från varandra och därmed behöver behandlas olika. Det finns delar som kan behandlas som rena företagsarkiv men det finns också delar som kan användas mer som en kulturhistorisk samling. Så länge projektet i förväg väljer att organisera den data som samlas in och digitaliseras enligt standarder som redan i förväg har fungerande mappningar mellan varandra behöver detta inte utgöra ett särskilt stort problem. Detta kräver att den mjukvaruplattform man väljer stödjer användandet av flera standarder. Vidare bör den tekniska plattformen också klara av att exportera data via OAI-PMH som idag är det mest spridda sättet att dela och samla in information arkiv och museer emellan.

27

I första stycket angavs bevarande och tillgänglighet som två huvudsakliga anledningar till digitalisering av arkiv. Som beskrivits ovan krävs det ett visst tillvägagångssätt för att en digitalisering ska leda till bättre bevaring och ökad tillgänglighet. En digitalisering som slutar med en stor excel-fil med ett par tio tusen rader och kolumner är visserligen en digitalisering men den gör ingen större nytta. Men även om man följer alla riktlinjer och projektet leder till en öppen databas som är lättillgänglig och som skickar ut data till hela Europa är detta endast en förutsättning för framtida arbete och inte nödvändigtvis slutmålet. Precis som det tidigare fanns en stor tilltro till digitalisering i sig finns det idag en stor tilltro till en bra digitalisering i sig. Det kan därför vara en god idé att också utarbeta förslag på hur den tillgängliga datan ska användas. Det är lätt att Glasarvets skatter dränks i datamängden om inte innehållet också på något sätt aktivt används och lyfts fram.

André Lindahl

## URVALSPROCESSER

*Digitaliseringsprocessen handlar inte bara om att reproducera ett objekt i digital form (till exempel scanna ett fotografi), utan är en process som också innefattar urval av material, tillägg av metadata, bevarande av de digitala och analoga objekten, publicering och användning av den digitala versionen. Ett framgångsrikt digitaliseringsprojekt tar hänsyn till alla olika steg i processen, från behovsanalys till att följa upp vilken effekt digitaliseringen har.<sup>35</sup>*

När man står inför ett så stort material som Glasrikets arkiv utgör är det svårt att veta var man ska börja, vad som ska uteslutas och vad som genererar mest intresse hos olika målgrupper. Det är sällan enkelt att göra ett urval och då digitaliseringen trots allt går snabbt idag är det sällan lönt att gå in och göra detaljerade urval. Kanske är det bättre att göra generella urval som alla fotografier i ett arkiv. Det finns många sätt att tänka och nedan diskuteras några av dem.

Då det kommer till urval är det ofta enklast att göra breda urval som allt material i en viss form; fotografier, räkenskaper, verksamhetsberättelser, kataloger och så vidare. Man kan även börja med det mest efterfrågade materialet, men detta är beroende av att man faktiskt vet vad som är mest efterfrågat. Att göra detaljerade urval i till exempel ett fotografiskt material är betydligt mer komplicerat och någonting som oftast kostar mer än att massdigitalisera. Ett urval kan däremot vara en del av ett prioriteringsarbetet där ett utvalt större material utgör utgångspunkten i digitaliseringen men att målet är bredare och att man arbetar sig mot en fullständig digitalisering av ett visst material.

28

När väl arkivförteckningarna är digitaliserade kan man tänka sig en verksamhet där digitalisering sker på begäran. Man kan tänka sig att man även arbetar systematiskt med digitalisering och flyttar upp saker i kön vid begäran.

Riksantikvarieämbetet har interna riktlinjer för digitalisering som även kan hjälpa andra projekt, åtminstone i tankearbetet. Det ställs upp ett antal anledningar till digitalisering som i sig utgör ett urval. Några av de urval som presenteras är: beställning, efterfrågan, målgruppers behov, mångfald, aktuella och kommande frågor.<sup>36</sup> Det lyfts även fram bevarandeskäl, alltså när materialet är i dåligt skick eller riskerar att försvinna inom kort, materialet är lätt att digitalisera, materialet är redan delvis digitaliserat och kan kompletteras med metadata eller liknande för att göras helt tillgängligt.

Fotografiskt material är slående och ofta uppskattat hos allmänhet och institutioner, det är också relativt enkelt men utgör trots allt stora kostnader. Digsam förespråkar att man

35 Riktlinjer för digitalisering av kulturarvsmaterial på Riksantikvarieämbetet. 2013. [http://www.raa.se/app/uploads/2013/10/digitaliseringsriktlinjer\\_riksantikvarieambetet.pdf](http://www.raa.se/app/uploads/2013/10/digitaliseringsriktlinjer_riksantikvarieambetet.pdf) (hämtad 2014-04-15)

36 Ibid.

ska börja med det enkla.<sup>37</sup> Det enkla är det äldre material där upphovsrätten utgått.<sup>38</sup> Fotografier kan ofta höra dit. Med tiden kan ett digitaliseringsprojekt växa och då urvalet växa med det. Att digitalisera arkivens företagshandlingar är troligtvis inte högst upp på prioriteringslistan men om någon efterfrågar materialet blir situationen en helt annan. En gemensam satsning på till exempel skissmaterial skulle kunna leda till nya utställningsmöjligheter och forskningsarbete på regionens museum.

Relationen mellan det fysiska arkivmaterialet och det digitala kan tyckas oklar. Digitalisering bör först och främst ske som en referens till arkiven, ett sätt att hitta intressant material. I ett andra steg kan digitalisering erbjuda tillgång till det fysiska materialet virtuellt. Detta leder till en ökad tillgänglighet i ytterligare ett led. Att tillgängliggöra materialet handlar först om att göra arkivet i sig sökbart och i ett andra steg att göra arkivmaterialet sökbart. Den digitaliserade versionen ger oss en referens till det fysiska tinget.

Huvudsaken är att ha med sig urvalsfrågan när man börjar och tänka efter varför man ska göra på ett eller annat vis. Det finns många anledningar till urval som kan hjälpa till att definiera projekten redan i startgroparna.

37 Börja med det enkla. 2013. <http://www.digisam.se/index.php/hem/entry/boerja-med-det-enkla> (hämtad 2014-03-23)

38 För mer information om upphovsrättsliga frågor kan man exempelvis läsa:

[http://www.tillgang.se/?attachment\\_id=158](http://www.tillgang.se/?attachment_id=158)

<http://www.kulturarvvasternorrland.se/tips-raad/upphovsraetten.aspx>

[https://se.wikimedia.org/wiki/Kulturskatter\\_p%C3%A5\\_n%C3%A4tet](https://se.wikimedia.org/wiki/Kulturskatter_p%C3%A5_n%C3%A4tet)

## REKOMMENDATIONER

Att komma med rekommendationer är svårt i ett hypotetiskt scenario som en större digitalisering är. Det är dock av högsta vikt att se de enskilda insatserna i ett större perspektiv och försöka samordna så att de kommunicerar och arbetar gentemot ett eventuellt gemensamt mål.

Nedan följer ett antal rekommendationer som får ses som generella och kommer från de diskussioner vi har fört med arkivägarna i Glasriket och slutsatser kring finansiering, läget i digitaliseringsdebatten och så vidare.

### INVENTERING

En ny inventering av glasbruksarkiven är på sin plats så att man kan följa och hitta de arkiv som beskrivs av Fogelberg 1968. De inventeringar som har gjorts är både inaktuella och knapphändiga. Med inventering menar vi att följa glasbrukens arkiv från historien och till idag.

30

De olika arkiven har väldigt olika behov. Det första som måste hända är att de arkiv som inte är säkrade, uppordnade eller förtecknade får de resurser som behövs för att kunna bli fungerande. Det är viktigt att de som tagit emot arkivmaterial som räddningsaktioner får de resurser som behövs för att lämpligen förvara det.

### PRIORITERING

En prioriteringsordning för enskilda arkiv med målet att digitaliseras kan se ut så här:

1. Säkra
2. Ordna och förteckna
3. Digitalisera arkivförteckning
4. Digitalisera och tillgängliggör arkivmaterialet

Eftersom arkiven är i olika skick och i olika grad av tillgänglighet skulle vissa kunna hoppa över flera steg men där det blir viktigt att samordningen fungerar är vid punkt tre, när databaser ska upprättas, synkroniseras och delas. Att ha en fungerande plattform för arkivsök gällande hela Glasriket är ett mål som de flesta inom Glasriket och även många institutio-

ner utanför Glasriket har uppmuntrat. Detta är till hjälp för bland annat forskare, släktforskare, privatpersoner, turistnäring, museum och hembygdsföreningar som inte nödvändigtvis känner till var man kan hitta vad.

En övergripande ansträngning för Glasrikets arkiv bör utgå från prioriteringslistan ovan. Att gemensamt skapa en plattform för arkivförteckningarna som kan ligga till grund för ytterligare digitaliseringsarbete är av största vikt och kommer att underlätta fortsatt arbete, oavsett om det sker på liten skala eller inte. En gemensam plattform utgör en bas som kan användas av kulturarvsinstitutioner såväl som i marknadsföringssyfte. Så klart ska det finnas en koppling till Nationell Arkivdatabas.

## ARKIVEN OCH DEN FYSISKA PLATSEN

Det finns ett kulturhistoriskt värde i att behålla arkiven på den plats många av de är idag, i anslutning till de fysiska miljöerna. Att flytta på arkiv kan vara nödvändigt men arkivens uppbyggnad och geografiska plats är även de en del av kulturarvet. I den mån det går att ha kvar arkiven på plats bör man göra så. Ett samarbete med de insatser som görs och har gjorts angående de fysiska miljöerna skulle också kunna vara till stor vikt.

## SEKRETARIAT

31

Hur samarbetet skulle organiseras är en annan fråga som måste lösas. Man skulle kunna sätta upp ett digitaliseringssekretariat antingen fristående eller kopplad till någon av arkivinstitutionerna som har till uppgift att både samordna och realisera ett samarbete och en plattform. Kanske skulle Pukeberg, som omnämns som en viktig plats för kunskap och design i RUS, kunna vara en plats för ett sådant sekretariat. Det är viktigt, både för mångfald och av respekt, att låta arkivägarna bestämma över sitt material och de bör därför utgöra en beslutsgrupp för gemensamma ansträngningar rörande arkiven.

## LÅNGSIKTIGHET

Det är lätt att tänka att allt blir bättre digitaliserat men eftersom digitalisering av objekt och material kräver stora resurser måste man rimligtvis arbeta långsiktigt och i punktinsatser. Arkivmaterial kan vara mer eller mindre intressant att digitalisera och tillgängliggöra. Företagsarkiv är till exempel inte särskilt uppseendeväckande, varken för allmänheten eller för turistnäringen. Vissa föremål kan ha ett mer allmängiltigt intresse och kanske är punktinsatser på fotografier eller på glasföremål att föredra för att höja intresset för arkiven. Om man har en fungerande publiceringsplattform skulle man kunna börja i pilotprojekt och fylla på med digitaliserat material. Det viktiga är att man bibehåller den långsiktiga tanken.

Arkiven kopplade till Glasriket har stora behov och behöver motsvarande resurser för att kunna överleva. Digitalisering kan vara en viktig källa till bevarande när materialet är så pass känsligt eller illa därän att det riskerar att förstöras.

I minnesanteckningarna från dialogmöten med konst- och kulturområden våren 2014 syns ett tydligt behov av resurser till arkiven.<sup>39</sup> Det tycks också finnas en vilja till digitalisering men en viss otydlighet kring vad det innebär. Att digitalisera arkivförteckningarna nämns inte men bör ligga högt på allas prioriteringslista. NAD (Nationell arkivdatabas) bör vara en självklar plats för dessa förteckningar. Digitalisering av arkivmaterialet i sig tar betydligt längre tid och måste ses som ett långsiktigt mål. En digitalisering av förteckningen kan sedan ligga till grund för att fylla på med digitalisering men är en förutsättning för fortsatt arbete.

Att vända sig till allmänhet och invånare med särskilda kunskaper skulle kunna leda till vidgat engagemang och större intresse för arkiven. Detta skulle kunna inbegripa sociala medier och som exempel för engagemang kan man se hur Europeana använder sig av Pinterest, Facebook, Twitter och Google+ för att nå ut till allmänheten. Nätet kan tillgängliggöra arkiven för folket men också folket för arkiven. Egna berättelser kring glasbruken skulle kunna delas och sparas i databaserna.

Det är kanske inte möjligt att utföra ett massivt digitaliseringsprojekt. Istället bör man arbeta stötvis på olika håll men ha ett gemensamt mål och någon form av samordning av dessa mål. Denna samordning skulle kunna knytas till en institution som kan ha i uppgift att göra detta men då krävs det ytterligare resurser. Man kan också tänka sig att arbeta småskaligt i pilotprojekt till en början. Det är viktigt med utvärdering och pilotprojekt skulle kunna göra att man undviker fällor som kan komma med större projekt.

32

Våra tankar och funderingar kring fortsatt arbete med Glasrikets arkiv passar väl in med kulturplanen:

*Kompetens, långsiktighet, helhetssyn och samverkan ska präglade arbetet med att bevara och utveckla länets kulturarv. Principerna för hållbar utveckling ska genomsyra allt arbete. Målet inrymmer också att synliggöra länets kulturarv och göra det tillgängligt så att länsborna och besökares historiemedvetande och engagemang kring kulturarvet stärks. Det innebär också att kvalitén på upplevelsen och besöket ska utveckla på de kulturhistoriska besöksmålen.<sup>40</sup>*

Någon självklar institution att axla huvudmannskapet för fortsatt arbete har vi inte lyckats hitta. Det får lämnas öppet för stunden och förhoppningsvis kan denna slutrapport leda till fortsatta diskussioner kring hur vi ska arbeta vidare.

Intresset för att gemensamt skapa någon slags plattform finns på de flesta institutioner. Tyvärr finns det väldigt få resurser att tillföra utan extern finansiering. Det finns också en skepsis mot både digitalisering och nystartade projekt. Att arbeta långsiktigt och bygga från grunden kan vara vägen till att både få förtroende och bygga upp en stabil verksamhet. Mindre punktinsatser är att föredra ur ett finansieringsperspektiv. Dessa bör passa in i ett större, mer definierat mål som man gemensamt kommer överens om mellan arkivägarna.

39 Minnesanteckningarna från dialogmöten med konst- och kulturområden våren 2014. <http://www.rfkl.se/Documents/Kultur/Kulturplan/Dialogm%C3%B6te%20arkivverksamhet.pdf> (hämtad 2014-04-23)

40 Kulturplan Kalmar län. 2012-2014 Revidering I. s. 7

## SAMMANFATTNING

Förstudien Glasarvet skulle svara på fyra grundläggande frågor.

*Vilka arkiv finns i Glasriket? Var finns de och i vilket skick är de?*

Genom vår sammanställning av arkiven har vi lyckats skapa en överblick över de större arkiven. Vissa har visat sig vara i dåligt skick medan andra till viss del är digitaliserade och finns delvis tillgängliga. Sammanställningen är inte komplett och det visar på behovet av en ny inventering av Glasrikets arkiv. Det enskilda arkivets behov måste bedömas för sig men generellt behövs det mer resurser till arkiven. Digitaliseringsprojekt kan erbjuda möjligheter att lägga mer pengar på det arkiverade kulturarvet.

*Vem tar idag ansvar för arkiven?*

Svaret är dessvärre att situationen är splittrad. Kulturparken Småland har vid ett flertal tillfällen räddat arkiv från förstörelse. Det finns många drivna arkivägare men de flesta saknar resurser för att arbeta aktivt eller i vissa fall kunna säkra arkiven. Vi tror att ett sekretariat med samordningsuppgifter för arkiven skulle vara till stor hjälp.

Att många arkiv finns kvar på orten är både värdefull för orten och för det fortsatta arbetet med de lokala perspektiven på kulturarvet. Att flytta arkiven kanske skulle hjälpa till kort-siktigt men också stjälpna vissa delar av kulturarvsarbetet. I en idealvärld hade kanske alla arkiv fått stanna där de bildades och på plats tas omhand och bidra till ett starkt kulturarvsbyggande men resurserna finns sällan för ett sådant gediget arbete. Men vi måste se till materialets överlevnad först och främst.

Vi skulle vilja se en gemensam strategi för omhändertagandet av arkiven som ligger i Kalmar län och i Kronobergs län. Det vore lämpligt att uppföra en gemensam strategi bortom länsgränserna. Strategin bör också inbegripa en större inventering av arkiven för att ligga till grund för ett digitaliseringsprojekt.

*Hur ska resurser skapas för att göra dem tillgängliga?*

Det finns redan idag lite resurser på plats men det finns ingen övergripande koordinering mellan arkiven. Men det krävs mer resurser om man ska kunna utveckla verksamheten. Det finns många finansieringsvägar och dessa beror framför allt på hur man tänker gå vidare. Den enklaste vägen är att skapa ett gemensamt mål och låta institutionerna själva driva mindre projekt med det större målet i åtanke.

*Hur skulle det tekniskt och organisatoriskt kunna gå till?*

En möjlig väg är att ge en institution i uppdrag att koordinera och samordna digitaliseringen av arkiven. Detta skulle också kunna inbegripa en inventering av glasbruksarkiven.



Genom att sätta upp gemensamma mål och gemensamma vägar till de målen kan vi genom punktinsatser nå fram till en situation när vi vet var alla arkiv befinner sig och hur vi måste agera för att nå fram till ett digitaliserat kulturarv.

Glasrikets arkiv är en stor resurs och erbjuder en djup inblick i Glasrikets och glasets historia. Från konstnärliga till politiska berättelser. När glasbruk lagts ner eller flyttat sin verksamhet har arkiven tillfallit någon annan. Kanske en institution som arbetar med kulturarv, kanske en kommun. De finanser som krävs för att ta hand om materialet finns inte.

På ett eller annat sätt tycks många ha samma önskan, om än vägen dit kan se olika ut. Det behövs resurser för att både ta hand om, och i andra fall rädda, arkiven. På vissa håll ses digitaliseringen som en lyxvara långt borta då arkiven inte ens är uppordnade.

När det kommer till kulturarv är bevarande av högsta prioritet men för att kunna bevara behövs det en drivkraft, ett mål. Att digitalisera och arbeta mot en tillgängliggöring av arkiven kan lyfta regionens kulturliv och fungera som denna drivkraft. En digitalisering kan också utgöra en samarbetsbas för kulturarvsinstitutionerna, inom och utanför länets gränser. Man har möjligheten att skapa någonting som kan bli ett föredöme i Sverige och internationellt.

Arbetet med förstudien har bjudit på många intressanta samtal, insikter om läget för arkiven och en positiv framtidsvision. Det är min förhoppning att de arkiv som finns kopplade till det historiska Glasriket kan fortsätta leva vidare och spridas bortom arkivlokalerna. Jag är övertygad att om man samarbetar långsiktigt mot ett gemensamt mål kan man nå långt.

## LÄNKLISTA

Athena - Access to cultural heritage networks across Europe  
<http://www.athenaeurope.org/>

Designarkivet  
<http://www.designarkivet.com/>

Designarkivets databas  
<http://databas.designarkivet.com/>

Digit@lt kulturarv  
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/18/31/72/13885b0f.pdf>

Digital Midlands  
<http://www.digitalmidlands.org.uk/>

Digitisation of Glass Objects  
<https://picturae.com/uk/projects/252-creator/1323-digitizing-of-glass-objects>

35

Ekeberga hembygdsförening  
<http://www.hembygd.se/ekeberga/>

Emmaboda kommun  
<http://www.emmaboda.se/>

Föreningen Tillgång  
<http://www.tillgang.se/>

Glasrikets skatter  
<http://www.glasriketsskatter.se/>

Good practices handbook  
<http://riksarkivet.se/Media/pdf-filer/handbok-digitalisering-MINERVA.pdf>

Handbook in Cost Reduction in Digitisation  
[http://www.minervaeurope.org/publications/CostReductioninDigitisation\\_v1\\_0610.pdf](http://www.minervaeurope.org/publications/CostReductioninDigitisation_v1_0610.pdf)

It i människans tjänst – en digital agenda för Sverige  
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/17/72/56/5a2560ce.pdf>

Kalmar läns arkivförbund  
<http://www.arkivkalmarlan.nu/>

Kalmar läns museum  
<http://www.kalmarlansmuseum.se/>

Kris i repris  
<http://www.krisirepris.se/>

Kulturarv Västernorrland  
<http://www.kulturarvvasternorrland.se/>

Kulturparken Småland  
<http://www.kulturparkensmaland.se/>

Kulturskatter på nätet  
[https://se.wikimedia.org/wiki/Kulturskatter\\_p%C3%A5\\_n%C3%A4tet](https://se.wikimedia.org/wiki/Kulturskatter_p%C3%A5_n%C3%A4tet)

Linked heritage  
<http://www.linkedheritage.org/>

Lista över glasbruk i Sverige  
[https://sv.wikipedia.org/wiki/Lista\\_%C3%B6ver\\_glasbruk\\_i\\_Sverige](https://sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_glasbruk_i_Sverige)

Länstyrelsen i Kalmar län  
<http://www.lansstyrelsen.se/kalmar/>

36

Minerva  
<http://www.minervaeurope.org/>

Regionförbundet i Kalmar län  
<http://www.rfkl.se>

Regis  
<http://www.regis.se/>

Riksantikvarieämbetet  
<http://raa.se/>

Riksarkivet  
<http://riksarkivet.se/>

Riktlinjer för digitalisering av kulturarvsmaterial på Riksantikvarieämbetet  
[http://www.raa.se/app/uploads/2013/10/digitaliseringsriktlinjer\\_riksantikvarieambetet.pdf](http://www.raa.se/app/uploads/2013/10/digitaliseringsriktlinjer_riksantikvarieambetet.pdf)

Sveriges glasmuseum

<http://www.kulturparkensmaland.se/1.0.1.0/31/1/>

Technical Guidelines for Digital Cultural Content Creation Programmes

<http://www.minervaeurope.org/publications/MINERVA%20TG%202.0.pdf>

The Glass Factory

<http://theglassfactory.se/>

The North Carolina Digital Heritage Center

<http://www.digitalnc.org/>

Vägledande principer (Digisam)

<http://www.digisam.se/index.php/docman/public-documents/principer/37--7/file>

## KÄLLFÖRTECKNING

### ARTIKLAR

Thor, Lars. 2001. Var finns arkiven?. Glasteknisk tidskrift 3: 77-79.

### Personlig kommunikation

Copp, Chris; Senior Museums Officer Staffordshire County Council. Re: Digital Midlands questions. 2014. Epost till Ola Carlsson 2014-01-22.

Holmér, Gunnel; Etnolog och historiker, Smålands museum. 2013. Intervju 2013-01-09.

Järretorp, Ina; VD Regis. 2014. Re: Offert Glasarvet. Epost till Ola Carlsson 2014-02-07.

### WEBBSIDOR

Börja med det enkla. 2013. <http://www.digisam.se/index.php/hem/entry/boerja-med-det-enkla> (hämtad 2014-03-23)

Digital Midlands. 2014. About Digital Midlands. <http://www.digitalmidlands.org.uk/about.htm> (hämtad 2014-03-22)

Kulturarv Västernorrland. 2014. Om portalen. <http://www.kulturarvvasternorrland.se/om-portalen.aspx> (hämtad 2014-04-14)

Regional utveckling. 2014. <http://tillvaxtverket.se/huvudmeny/insatserfortillvaxt/regionalutveckling.4.418280eb12db85acaec80003612.html> (hämtad 2014-04-03)

### DOKUMENT

Digisams förslag till principer. 2014. [http://www.digisam.se/images/easyblog\\_shared/Digisams-frslag-till-principer.pdf](http://www.digisam.se/images/easyblog_shared/Digisams-frslag-till-principer.pdf) (hämtad 2014-03-28)

Digit@lt kulturarv. 2011. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/18/31/72/13885b0f.pdf> (hämtad 2014-03-28)

Minnesanteckningarna från dialogmöten med konst- och kulturområden våren 2014. <http://www.rfkl.se/Documents/Kultur/Kulturplan/Dialogm%C3%B6te%20arkivverksamhet.pdf> (hämtad 2014-04-23)

Regional Kulturplan 2012-2014 Revidering 1. 2014. [http://www.rfkl.se/Documents/Rapporter/Kultur/Kulturplan%202012-14\\_inkl\\_bilagor.pdf](http://www.rfkl.se/Documents/Rapporter/Kultur/Kulturplan%202012-14_inkl_bilagor.pdf) (hämtad 2014-04-02)

Riktlinjer för digitalisering av kulturarvsmaterial på Riksantikvarieämbetet. 2013. [http://www.raa.se/app/uploads/2013/10/digitaliseringsriktlinjer\\_riksantikvarieambetet.pdf](http://www.raa.se/app/uploads/2013/10/digitaliseringsriktlinjer_riksantikvarieambetet.pdf) (hämtad 2014-04-15)

Tanner, Simon. 2006. Handbook on Cost Reduction in Digitisation. MINERVA Plus Project

Vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv. 2014. <http://www.digisam.se/index.php/docman/public-documents/principer/37--7/file> (hämtad 2014-04-22)

#### UPPSATSER

Karlsson & Malmqvist. 2010. Glasriket – mer än bara glas. C-uppsats. Linnéuniversitetet.

#### BÖCKER

Holmér, Gunnel & Erstell, Micael. 1996. Svenskt glas under fem sekler. Växjö: Kulturspridaren

Olidort, Julian. 2012. Swedish glass from world war two to the present – a Socioeconomic History of the Industry and a Report on Its Current State. Sveriges glasmuseum, Kulturparken Småland.